

Церковно-дипломатична діяльність митрополита Іоана (Максимовича) Тобольського (1651-1715)

протоієрей Василь Лозовицький

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2019-7-61>

Відомий як активний церковний діяч свого часу, багатоплідний письменник-видавець, ктитор духовних шкіл, зрештою місіонер і просвітитель народів Сибіру святий Іоан (Максимович) ще однією гранню свого таланту залишається не оціненим по достоїнству. А це його вміння досягати успіху на церковно-дипломатичній ниві, про яку доречно згадати саме тепер, коли українській православної церковній дипломатії, навіть після отримання Томосу про автокефалію від Константинопольської Церкви-Матері, ще дуже і дуже багато потрібно потрудитися для гідного загальноцерковного сприйняття Православної Церкви України. У статті проаналізований життєвий шлях відомого ієрарха з позицій його церковних трудів, що показують його як здібного до ведення перемовин на різного роду рівнях. Це стосується діяльного відстоювання ним інтересів Києво-Печерської лаври у скрутні часи її історії, розбудова лаврської «філії» – Свенського Свято-Успенського (Новопечерського) Брянського монастиря. Окремо стоять ті контакти, які провадив на Ченізівській та Тобольській кафедрах, як правлячий архієрей. Починаючи з самого соборного призначення керуючим на древню кафедру та подальша єпископська хіротонія одразу ж в архієпископи (фактично прирівнюючись до митрополита) – все це та багато іншого підтверджує заслужену ним особливу повагу до себе. Як результат відповідності його церковних заслуг – плідна міжнародна діяльність не лише на рівні Київ-Москва («Малоросія»-Росія), але й у взаєминах з монастирями Афону, Єрусалима та Синаю, а також організація православної місії в Китай. Ще чекають на свого уважного дослідника інші сторони життєвого шляху святого Іоана (Максимовича), зокрема його славетний рід, праці на духовно-педагогічній ниві, перекладацько-видавничу діяльність, літературна творчість, стосунки з відомими історичними постатями сучасників (як з духовенством, так і з світськими), не говорячи вже про богословський спадок.

Ключові слова: церковна дипломатія, міжнародна діяльність, Києво-Печерська лавра, місія, святий, Іоан (Максимович) Тобольський.

«Талановита людина – талановита у всьому»
(Ліон Фейхтвангер).

Постановка наукової проблеми та її значення. Важко пояснити чому, говорячи про ту чи іншу історичну постать, увага звертається лише на те, що є показовим, і немовби закріплюється за особою як своєрідне кліше, не даючи можливості побачити щось не менш цінне не лише в очах Божих, але й навіть людськими мірками. Насправді ж кожна людина унікальна, і її життєві шляхи пов'язані часто з тим як вона, сприймаючи від Бога надані їй можливості, змогла реалізувати той потенціал праці для вічності, який закладений у ній Творцем і Промислителем.

Відомий як активний церковний діяч свого часу, багатоплідний письменник-видавець, ктитор духовної освіти, зрештою місіонер і просвітитель народів Сибіру святий Іоан (Максимович) ще однією гранню свого таланту залишається не оціненим по достоїнству. А це його вміння досягати успіху на церковно-дипломатичній ниві, про яку доречно згадати саме тепер, коли українській православної церковній дипломатії, навіть після отримання Томосу про автокефалію від Константинопольської Церкви-Матері, ще дуже й дуже багато потрібно потрудитися для гідного загальноцерковного сприйняття Православної Церкви України.

Аналіз досліджень. Спеціальних праць, присвячених такому аспекту життя святого-українця нема. Проте в дослідженнях його життєвого шляху авторів як минулого так і сучасності можна знайти вказівки, які, власне, систематизовані й узагальнені в статті. Це, зокрема, Абрамов Н., прот. Анатолій Просвірін, прот. А. Юрьевській, Россейкін Ф. М., Харлампович К. В., Бусигін В. В., прот. Борис Півоваров, Соловйов Ю.П., Кагамлик С.

Мета і завдання статті. Спробуємо простежити, як протягом усього церковного служіння митр. Іоана (Максимовича) проявлявся його хист дипломата-переговорника в позитивному вирішенні питань та досягненні поставлених священноначалієм цілей.

Виклад основного матеріалу. Ще на самих початках свого церковного служіння обдарування і старанність молодого ієромонаха Києво-Печерської лаври Іоана заслужили особливу довіру йому керівництва, свідченням чого є те, що порівняно рано він став отримувати від нього відповідальні доручення. Уже тоді (не пізніше

1680 р.) він був виділений з-поміж іншої братії тим, що ніс послух казнодія – лаврського проповідника¹.

Коли у зв'язку із спустошливими набігами турків на Задніпров'я і дворазовою облогою в 1677-1678 роках Чигирин² Україна просила захисту в Москві³, то представником Києво-Печерської лаври в це посольство не випадково був обраний саме Іоан, якому лавра доручила просити в московського уряду дати їй, на випадок турецького нашествия, у прихисток якийсь великоруський монастир, що знаходиться поблизу до «Малоросії». У віршованому надгробному напису митрополиту Іоану, зокрема, про це читаємо наступні рядки:

*«Потомъ смечемъ нашедшу гордому бесурману
На Чигиринъ и пленшу бранию ту страну:
Посланъ бысть спрощениемъ въ Москву, градъ царський
Где словомъ удивилъ всехъ и весь санъ боярский»⁴.*

Прохання задовольнили судячи з панегіричного вислову надгробку завдяки красномовству глави посольської місії, і як результат – у притулок Лаврі був призначений Успенський Свенський монастир (поблизу Брянська, Орловської губернії), що часом і раніше перебував у тісному зв'язку з Київською лаврою⁵.

¹ Проїжджий лист Івана Самойловича в Москвуказнодію і писарю киевопечерського архімандрита Інокентія Гізеля Іванові Максимовичу та Івану Армашенкові «... своей братіи посылает казнодея своего честного іеромонаха Іоана Максимовича и писара своего Івана Армашенка, человекъ их десят. Которымъ мы сей нашъ проежджий листъ давши, всяких началных и приказных в великороссийских городах людей жадаем, а в малороссийских всякой старшине приказуем, абы оным всюду корму и подводу к город от города неотмовне давано» № 60. 1680, жовтня 29. Батулин – ЦДІАК України. – КМФ-7. – Оп. 3. – Спр. 381. Фотокопія з оригіналу. // Універсали Івана Мазепи (1687-1709). Ч. II. Київ; Львів: НТШ, 2006. С. 498.

² Величко Самоиль. Летопись событий въ югозапад. России въ XVII веке. Т. II. К., 1851. С. 412 и дал. Соловьевъ С. М. История России с древнейших времен. Кн. III. Стб. 835 и дал.

³ Величко С. Там само. Т. II. С. 414, 419.

⁴ Надпись, бывшая на гробе Святителя Иоанна Максимовича, Митрополита Тобольскаго и Сибирскаго // Тобольские Епархиальные Ведомости. 1916. №22. 8 июня. Отдел неофициальный. С. 365.

⁵ Зверинский В. В. Материалъ для историко-топограф. изследования о православныхъ монастыряхъ въ Российской империи. Т. I. Преобразование старыхъ и утверждение новыхъ монастырей. СПб., 1890. С. 222 (№ 420). Харламповичъ К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Т. I. Казань, 1914. С. 302. Россейкин Ф. М. К

Очевидно, скориставшись сприятливими політичними обставинами, Печерська лавра вирішила перевести монастир у своє повне володіння. У 1680 році архімандрит Києво-Печерської лаври Інокентій (Гізель) (1600(?) – 1683) відправив з такою відповідальною місією Варлаама Ясинського (1627-1707) (майбутнього митрополита Київського і Галицького) та ієромонаха Іоана до московського уряду з проханням про підтвердження всіх жалуваних грамот, отриманих лаврою від попередніх правителів – литовських, польських і московських і від східних патріархів⁶. Разом з тим лавра вказувала уряду, що Свенський монастир «изстари приписанъ бывалъ Киево-Печерскому монастырю»⁷ і тому останній і повинен володіти ним. До речі свої претензії лавра частково підкріплювала посиланням на грамоту князя Андрія Боголюбського, яку вважають підробленою⁸.

Як слушно зауважує російський дослідник життя свт. Іоана початку минулого ХХ століття Ф. М. Россейкін, у 1680 р від лаври в Москву приїжджало два посольства, між іншим, з проханням і про милостиню. Перше було на чолі з Варлаамом (відомості є в документах московського архіву міністерства іноземних справ⁹), друге – на чолі з Іоаном, що на той час мав звання лаврського проповідника – казнодія¹⁰. Можливо, що Варлаам відвіз прохання лаври, а Іоан потім його відстоював і домогся успіху.

Клопотання лаври стараннями її послів було задоволено, і згідно з указом царя Федора Олексійовича від 10 березня 1681 року

жизнеописанию свт. Иоанна (Максимовича) Тобольского // Богословский Вестник, 1916. Т. 2. № 9. С. 144.

⁶ Евгений, митр. Описание Киево-Печерской лавры. Прилож. № 9.

⁷ Дополнения къ актамъ историческимъ. Т. X. СПб., 1867. № 19. С. 51.

⁸ Харламовичъ К. В. С. 302 (див. Труды КДА. 1901, I, с. 25).

⁹ Малороссийские дела 1680 года, №5. Подлинныя малороссийския грамоты, № 391. Митр. Евгения. Описание Киево-Печерской лавры, Прилож. № 9. Див. у Харламович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Т. 1 / Харламович К. В. Казань: кн. маг. М. А. Голубева, 1914. XXIV, 878, [1], LXVI с. стр. 355, прим. 9, подальші посилання на архівний матеріал запозичуються у К. В. Харламовича.

¹⁰ Малор. дела 1680, №№ 31, 36. Харламович К. В. 355, прим. 10. Малор. дела 1680, №№ 31, 36. Харламович К. В. 355, прим. 10.

Свенський монастир був переданий лаврі «для тихаго и безмолвнаго пристанища в нужное военныхъ браней время»¹¹.

З того часу цей монастир під назвою Новопечерського почав керуватися лаврським намісником. Першим таким намісником і був поставлений ієромонах Іоан, який керував обителлю цілих 14 років (1681-1695)¹². Цілком логічне рішення, з огляду на ту участь, яку прийняв майбутній святий у її отриманні.

Крім самого того факту, що новопризначений намісник-малорос був поставлений керувати монахами-великоросами Свенського монастиря, останніх дуже бентежило і дратувало в його поведінці й те, що він, будучи ще й дипломатом, часто бував у роз'їздах або відправляв в Москву і Київ своїх довірених осіб, проїзд яких оплачував з монастирської скарбниці¹³.

Тим не менше, як намісник Свенської обителі Іоан заявив себе діяльними турботами про її добробут, заради чого він здійснював досить часті поїздки в Москву як для збору милостині, такі поєднуючи обов'язки ігумена з виконанням певних дипломатичних завдань¹⁴.

Видний за своєю освітою і діловими якостями, що вже і раніше приймав активну й результативну участь у перемовинах Київської лаври з московським керівництвом, у роки свого намісництва продовжує користуватися особливою довірою лаврського начальства і тому залучається до участі в загальних церковних справах «Малоросії». Найбільш значущою церковною подією того часу, яка відгукується і до сьогоднішнього часу, було припинення залеж-

¹¹ Дополнения къ актамъ историческимъ. Т. X. № 19. С. 55.

¹² Росейкин Ф. М. С. 145. Святитель Иоанн Тобольский в Брянском Свенском монастыре (1681-1895) // Орловские епархиальные ведомости. 4 XII. 1916, № 48-49, отдел неофициальный, с. 914-920. Соловьёв Ю. П. С. 123.

¹³ Соловьёв Ю. П. С. 123. Див.: Дело по доносу Брянского Свенского монастыря келаря Пафнутия с братиею на наместника тамошнего Иоанна, о делаемых им неприличных иноческому чину поступках, разорении монастыря и проч. // Дополнение к актам историческим. Т. X. СПб., 1867. С. 51-56.

¹⁴ Він був у Москві в 1684 р. (Малорос. дела 1685 г., № 14; Доп. къ Акт. Истор., т. XI, №65); в 1685 р. (Малор. дела 1685 г. № 3; 1692 года, № 11); в 1688 р. (Малор. дела 1688 г., № 106); в 1689 р. (Малор. дела 1689 г., №24, 29, 31); в 1693 р. двічі (Малор. дела 1693 г. № 2 83: № 55). Див.: Харламповичъ К. В. –С. 356, 359, 363. Росейкин Ф.С. – С. 149.

ності Київської митрополії від Константинопольського Патріарха і приєднання її до омофору Московського. У вигляді пробного підготовчого для такого заходу переходу новообрані архимандрити Печерської лаври, що раніше отримували затвердження в Царгороді, стали затверджуватися московським патріархом.

Так, після смерті 18 листопада 1683 р. намісника Києво-Печерської лаври архимандрита Інокентія (Гізеля), у наступному році на його місце архієпископ Чернігівський Лазар (Баранович) (1620-1693) висвятив новообраного лаврського архимандрита Варлаама (Ясинського).

11 червня 1684 р. Лазар відправив у Москву з посольством до патріарха Іоакима лист, у якому просив затвердити Варлаама в новому сані. На чолі такого важливого посольства чернігівський архієпископ і лаврський архимандрит поставили *«велебного ієромонаха Іоанна Максимовича, наместника Новопечерскаго»* («велебного ієромонаха Іоана Максимовича, намісника Новопечерського»), а серед послів – *«братскаго ієромонаха Афанасія Мисловскаго, наместника Чолнскаго Трубцецкаго»*¹⁵ («братського ієромонаха Афанасія Мисловського, намісника Чолнського Трубцецького»). «Показово, що тон у цьому посольстві задавали намісники новопридбаних київською обителлю російських монастирів, розташованих на території Брянського краю: Свенського Успенського Новопечерського і Трубчевського Спасо-Чолнського», – слушно зауважує сучасний російський дослідник церковної історії Ю. Соловйов¹⁶.

3 липня в Москву їде посольство до патріарха Іоакима за благословенною грамотою для Варлаама¹⁷. Заслуговує на особливу увагу те, про що слід ще раз наголосити: на чолі такого важливого посольства поставлений був Новопечерський намісник Іоан. Причому, як не випадково, так і не даремно, судячи зотриманого результату.

Святіший патріарх Московський Іоаким задовольнив прохання лаври, а до Іоана (Максимовича) проявив виняткову прихильність, за яку, після повернення в Брянськ, той дякував патріарху особли-

¹⁵ Архив Юго-Западной России (АЮЗР). Ч. 1. Т. 5. К., 1872. С. 213.

¹⁶ Соловьёв Ю. П. Святитель Иоанн Максимович. С. 125.

¹⁷ Харламович К. В. С. 217 – 218.

вим, пересипаним хитромудрими вербальними прикрасами в стилі українського барокового красномовства, листом, у якому, зокрема читаємо:

«Божиею милостию великому господину, святейшему и всеблаженнейшему кир Иоакиму, царствующаго града Москвы и всея России и северных стран патриарху, отцу отцем, пастырю пастырем, столпу и утверждению православия, нашему изряднейшему милостивому отцу, промыслителю, архипастырю и великому благодетелеви... Присно вспоминая премногая благотворения, многжды рассуждах: что имамы воздати? что сотворю? Превосходит силу и святыня ваша благих ничьих же, подобяся небесному архиереєви, не требует, его во всем подражая сияет преизобилно премногими щедротами, милостию своею, на злыя и благая. Еже имаш – едино: преклонь колене и главу до земнаго лица, лобызая аще и нестопныя архиерейския столы, благодарение приношу, не разделяя на полы...»¹⁸.

«Дипломатичний» тон відчувається без сторонньої допомоги, проте запорука підтримки важливіша, ніж «якісь» принципи.

Коли в 1686 році Київська митрополія була остаточно приєднана до Москви, Печерська лавра, яка перебувала в прямому управлінні Константинопольського патріарха, вирішила зберегти своє особливе становище і стати ставропігією патріарха Московського. Прохання лаврської братії про це було направлене до Москви в грудні 1687 р. і було задоволене. Цю місію, як і наступні від імені лаври здійснював Свенський намісник Іоан (Максимович)¹⁹.

Києво-Печерська лавра й надалі продовжує проявляти спроби до отримання нових прав (благо є ким послужитися!), і в грудні 1688 р. знову ж через Свенського намісника Іоана, шле в Москву нові прохання. Частина прохань і на цей раз виконали, але в дея-

¹⁸ Письмо Иоанна Максимовича, наместника новопечерскаго, Иоакиму, патриарху московскому, по возвращению из Москвы, с благодарностью за благосклонность патриарха // Архив Юго-Западной России (АЮЗР). Ч. 1. Т. 5. К., 1872. С. 227 – 228. *Россейкин Ф. С.* С. 150. *Соловьёв Ю. П.* С. 125.

¹⁹ *Соловьёв Ю. П.* С. 125–126.

ких відмовили, зокрема: дозволено не їздити до митрополита Київського на царські молебні, а співати їх собором в лаврі; відмовлено в дозволі висвяти духовенства для церков, які перебувають в лаврських володіннях чернігівським архієпископом або приїжджими грецькими архієреями, натомість наказано поставлятися у свого Київського митрополита²⁰.

Остання його поїздка в Москву з дорученнями від лаври відбулася в 1693 році. 23 січня 1693 р лаврське посольство на чолі з ієромонахом Іоаном (Максимовичем) передало патріарху Московському і всієї Русі Адріану лист новопоставленого Києво-Печерського архимандрита Мелетія (Вуяхевича) з проханням затвердити його в новому званні. Патріарх, у свою чергу, відповів ствердними листами-благословеннями²¹. Також очільник церковно-дипломатичної місії давав пояснення Московському першоієрарху з приводу деяких неточностей у богослужбових книгах, які друкувалися в лаврській друкарні. Пояснення були визнані достатніми, і патріарх підтвердив за лаврою право і надалі друкувати книги з виконанням лише деяких вказівок²².

Але все ж ось яка цікава деталь проступає з листування щодо цих питань між Києвом і Москвою: українці у своїх посланнях називають Свенський монастир виключно «Новопечерським», без будь-яких інших позначень, а патріарх Адріан в одному випадку – «Новопечерським Брянським», в іншому – просто «Брянським»²³. Ймовірно, обидва варіанти говорять про бажання наших співвітчизників прив'язати Свенську обитель до лаври назавжди, а моско-

²⁰ Харлампович К. В. С. 242. *Россейкин* Ф. С. С. 150.

²¹ Письмо Мелетия Вуяхевича, архимандрита Киевопечерской лавры, патриарху Адриану, с уведомлением о том, что он, архимандрит, не имея возможности лично явиться к патриарху, посылает вместо себя в Москву Печерских братий, и просьбою прислать ему с ними утвердительную грамоту на звание архимандрита Киевопечерской лавры. 1693 г., январь. // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К., 1872. № CXV. С. 364-367. Подробиці у Харламповича К. В. С. 243.

²² Письмо патриарха Адриана Мелетию Вуяхевичу, архимандриту Киевопечерской лавры, по поводу его вопросов о печатании книг в лаврской типографии. 1693 г., февраль // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К., 1872. № CXVII. С. 371-373. *Россейкин* Ф. С. С. 150.

²³ АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К., 1872. С. 364, 365, 371, 380. Соловьёв Ю. П. С. 126.

витів підкреслити те, що вони мають справу з великоросійським, своїм монастирем, яким лавра володіє лише тимчасово.

Святитель Феодосій (Углицький), архієпископ Чернігівський (30-ті рр. XVII ст. – 1696) високо цінував труди і дарування ієромонаха Іоана. І як раніше сам був поставлений своїм попередником на кафедрі Лазарем (Барановичем) архімандритом чернігівського Єлецького монастиря, так тепер зробив елецьким настоятелем Іоана (Максимовича), сподіваючись бачити в ньому свого наступника в архіпастирському служінні. Показовим також є свідчення про те, що архімандритом Іоан був поставлений у Москві²⁴.

Після смерті Феодосія (5 лютого 1696 р.)²⁵ малоросійські виборчі збори – рада, що зібралася в Чернігів на 24 листопада 1696 (досить тривалий проміжок часу від упокоєння!), одногolosно обрала елецького настоятеля Чернігівським архієпископом. У ті часи «Малоросія» ще користувалася правом вільно, «вільними голосами» обирати собі архіпастирів, як і гетьманів. Тому рада 24 листопада складалася з представників як білого, так і чорного духовенства, а також дворянства, військових чинів, міщан і уповноважених гетьмана Івана Мазепи та Київського митрополита Варлаама Ясинського²⁶.

Зібрання засвідчило у своїх грамотах, що знає Іоана як *«мужа благочестива, с юных лет монашествующа, в искусстве добродетели и поучении и проповедании слова Божия известного, и тамо сущим людям он на пользу благонравием Своим»*²⁷. Гетьман Іван Мазепа 1 січня 1697 р. дав новообраному свої грамоти²⁸, з якими той поїхав

²⁴ Малорос. дела 1696 г., № 1. // Харлампович К. В. С. 237.

²⁵ Юрьевский А., прот. Къ жизнеописанию святителя Иоанна Максимовича. // Труды КДА. 1916, май-июнь, стр. 63 (отд. оттиск с. 2).

²⁶ Выборче діловодство див. у Величка С. Т. III. С. 417. Про те, що між Феодосієм і Іоаном на чернігівській кафедрі не було нікого див.: Материалы для истории Русской церкви. Черниговская епархия после Батяя, именуемая Брянскою. Съ предисл. А. А. Титова. М., 1892, с. 42-43.

²⁷ Ход дела о поставлении в архиепископы Черниговские Иоанна Максимовича, после смерти Феодосия Углицкаго. 1697 г. № СХLIII // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К., 1872. С. 436. Порівн.: Грамота патриарха Адриана о посвящении Иоанна Максимовича в сан архиепископа черниговского. // Юрьевский А., отд. отт. С. 3.

²⁸ Юрьевский А. С. 3.

до патріарха Адріана в Москву, і вже 10 січня був висвячений в архієпископа Чернігівського²⁹ з правом одягати сакос³⁰.

Одним із перших кроків нового архієпископа було призначення ним 10 червня (висвячений 20) 1697 р. на своє колишнє місце єлецьким настоятелем ігумена Димитрія Савича Туптала, який згодом став святителем Димитрієм, знаменитим митрополитом ростовським³¹ і, до речі, його формальним попередником на Тобольській кафедрі (на яку був призначений у свій час, але так і не поїхав!).

У турботах про потреби кафедри він 1698 р. посилає за збором милостині в Москву³² подібно до того, як чинив і раніше, будиши настоятелем Новопечерського монастиря.

У зібранні рукописів чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря довго зберігалася грамота 1709 р. царя Петра Олексійовича

«о том, что архиепископ черниговский Иоанн Максимович, за сочинение книги, именуемой Феатрон, пожалован его царского величества милостию, с пожертвованием на Борисоглебскую черниговскую церковь ладану и вина»

(«про те, що архієпископ чернігівський Іоан Максимович, за написання книги, іменованої Феатрон, нагороджений його царської величності милістю, з пожертвуванням на Борисоглібську чернігівську церкву ладану і вина»). На наступний рік від Царя за підписом його секретаря Петра Курбатова було чергове «милостивое слово» до чернігівського архієпископа Іоана Максимовича «о Принятии сочинения под названием: «Царский путь Креста Господня» («про Прийняття

²⁹ Текст грамоти про поставлення та царської грамоти від 21 січня поміщена у Юрьєвського А., С. 1-13. (пор. Филарет (Гумилевский), архиеп. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 2. С. 234, прим. 157). Показовим є і те, що преосвященный Іоанн не надто поспішав дякував патріарху за посвячення (Харламович К. В. С. 237, прим. б: «Хіротонісований 10 січня 1697 р. в Москві Ін. Максимович послав подякувати за це від свого і гетьмана імені лише в січні 1698 р.» (Малорос. дела 1698, № 8. Синод биб. Грам. № 87/2).

³⁰ До знищення патріаршества, сакос одягали лише патріарх і митрополити: з архієпископів перший отримав це право Лазар Баранович. На перший погляд незначний момент, але показує впливовість новопоставленого єпископа.

³¹ Россейкин Ф. С. 151-152.

³² Подложные малороссийские грамоты, №1134 // Харламовичъ К. В. С. 365. Россейкин. С. 153.

твору під назвою: «Царський шлях Хреста Господнього»³³). Таким чином, навіть свою видавничу діяльність він намагався використувати для блага церкви, незважаючи на те, що збоку це можна сприймати за плазування, підлецування перед сильним віку цього.

Є свідчення, що святий Іоан підтримував зв'язки з монастирями Афону, Єрусалима і Синаю. Зокрема, збереглася його грамота в Руський Свято-Пантелеймонівський монастир, яка свідчить про те, що святий надавав обителі матеріальну допомогу³⁴.

Проте за всі ті труди, яких доклав святий на церковній ниві (та навіть участь у церковному анафематствуванні благодійника своєї родини – гетьмана Івана Мазепи, що варто окремо дослідити!), принесли йому лише «піднесення» до сану митрополита сибірської кафедри, на якій послужив Богові останні роки свого життя.

Як тут не згадати слова літературознавця Валерія Шевчука про необхідність пізнання нашого минулого, як воно позначилося на славетних родинях. Усьому виною

«... наша багатолітня бездержавність, бо істина загально визнана: нема держави, нема й славетних родів. Чи не тому представники глибоко закорінених у минулому родів, чи, принаймні, їхньої родової пам'яті, так часто йшли на службу тій державі, яка їхньою землею володіла: пристосовувалися, щоб утриматися й існувати, а тим самим опосередковано прирікали себе на загибель. Принаймні, на Україні було саме так»³⁵.

Ставши світочем для Тобольського краю та всього неозорого Сибіру, він немов увібрав у себе образ багатьох поколінь наших земляків-українців, виселених зі своїх осель, які не опускали рук, а тими ж працюючими руками обробляли ту далеку землю, на яку

³³ Троицкий монастырь. (Из описания Черниговской епархии Филарета. Кн: 2. – 1873.). Календарь Черниговской губернии на 1891 год. Чернигов, 1890, отд. 2. С. 180. Соловьёв Ю.П. С. 127.

³⁴ Просвирнин Анатолий, прот. Свт. Иоанн, митр. Тобольский и вся Сибири, чудотворец. 1976. С. 57. Бусыгин В. В., прот. Борис Пивоваров. Иоанн (Максимович Иван) // Православная энциклопедия. Т. 23. С. 219.

³⁵ Шевчук В. Українські родинні хроніки // Неопалима купина. С. 157.

відправляли їх «старші» брати-слов'яни, аби не лише вижити, а й, по можливості, переобразити її в едемські Господні сади.

Якщо говорити про передісторію поширення християнства із Сибіру на територію Китаю, то варто вказати, що в результаті політичних та торговельно-економічних намагань Росії закріпитися для ведення торгівлі з Китаєм у другій половині XVII ст. були засновані укріплені міста Нерчинськ й Албазин. Дізнавшись про це, китайський хан у 1694 р. вимагав, щоб вони були знищені; але, не отримавши позитивної відповіді, послав військо для їхнього знищення. Під час битви чимало росіян загинуло. Албазин був розорений тасто чоловік із жителів зі священником Максимом були взяті в полон і поселені за 5 верст від Пекіна, в особливій слободі під назвою «Руська сотня». І хоча в 1689 році 27 серпня в Нерчинську було укладено мир між Росією і Китаєм, проте албазинські полонені, одружившись з китайками, залишилися в Пекіні. Китайський хан звелів із язичницького храму влаштувати для них молільню, яка в 1685 р., згідно з благословенною грамотою сибірського митрополита Ігнатія, перетворена на храм у честь св. Софії, і, таким чином, покладено початок православної церкви в Пекіні. Митр. Ігнатій писав свящ. Максиму Леонтьєву:

«Да не смущается, ниже да оскорбляется душа твоя и всех пленных с тобою о вашем таковом случае, понеже воли Божией кто противится может? А пленение ваше не без пользы китайским жителям, яко Христова православной веры свет им открывається»³⁶.

Вступаючи в шлюб з язичницями, албазинці поступово почали поклонятися ідолам і забувати православну віру, тим більше, що священник Максим помер і служби більше не відправлялися. Після суворой викривальної грамоти, посланої їм у 1711 р. сибірським митрополитом схимонахом Феодором (попередником свт. Іона на кафедрі), полонені албазинці просили китайське керівництво прислати з Росії в Пекін священника. Китайський богдыхан Кансі

³⁶ Амвросий (Орнатский), архим. История российской иерархии. Часть II. С. 491 – 500. Акты исторические 5, № 243. Абрамов Н. // Странник 1863. С. 78.

надіслав через Росію до калмицького хана Аюка свого посланця Тулішика, наказавши йому, переїжджаючи через Тобольськ, оголосити сибірському губернатору князю Гагаріну, що він бажає мати в Пекіні руське духовенство, аби росіяни, які перебувають у Китаї, могли творити молитви і просити від Бога вічного миру між двома державами. Гагарін доповів про це цареві, і внаслідок цього Петро I наказав сибірському митрополиту Іоану (Максимовичу) відправити в Пекін духовну місію³⁷.

Колишній Чернігівський архієпископ уже на схилі років проявляв організаційно-дипломатичні здібності, сформував наступне після свого попередника митр. Філофея (Лещинського) (у схимі – Феодора) посольство для місійної діяльності в Пекіні. На чолі місії, яка й вирушила в Китай 16 січня 1715 року³⁸, стояв архімандрит Іларіон (Лежайський). До неї також входили ієромонах Лаврентій, ієродиякон Филімон та 7 церковників (3 причетників та 4 служителів) – фактично українці-місіонери склали її основу і на них робилася ставка.

Місія, яка супроводжувалася китайським посланцем, прибула на місце у квітні 1716 р. і була гостинно прийнята імператором Кансі. Зокрема, він пожалував кошти членам місії на купівлю будинків: архімандриту – 800 лан (1 лана містила 83 з чвертю золотників срібла), ієромонаху та ієродиякону – по 600 лан кожному і на служників – по 200 лан. Сам Іларіон був удостоєний особливих почесностей – китайський богдыхан «пожалував» йому звання мандарина п'ятого ступеня.

Слід особливо підкреслити, що митр. Іоан (Максимович) подарував для священнослужіння в Пекінській церкві архієрейську митру, про що згадував пізніше в донесенні Синоду місіонер Антоній Платковський³⁹. Тож успішність і Китайської місії можна з повним правом віднести до старань та досвіду святителя-українця,

³⁷ Абрамов Н. // Странник 1863. С. 79.

³⁸ Россейкин Ф. С. 163. Про пекінську місію: Николай (Адоратский), ієром. История пекинской духовной миссии. – Казань, 1887.

³⁹ Абрамов Н. Иоанн Максимович, митрополит Тобольский и всея Сибири. СПб., 1850. С. 8-9. Кагамлик С. Киево-Печерська лавра в українсько-китайських релігійних взаєминах XVIII ст. С. 181.

який хоч і не особисто, але через ним визначених та належно споряджених осіб – представників Тобольської православної єпархії – зумів досягти бажаних церковно-дипломатичних цілей: сприяння поширенню православ'я на території Китаю.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В різні періоди життя і служіння Церкві святителя Іоана (Максимовича) хоч і по-особливому, проте неодмінно проявлявся його дипломатичний хист, завдячуючи якому він багаторазово стояв на чолі (або ж активно долучався до) важливих церковних місій чи то від імені Києво-Печерської лаври, чи представляючи Чернігівську єпархію, Тобольську митрополію. Як результат маємо підтвердження його плідної міжнародної діяльності не лише на рівні Київ-Москва, але й у взаєминах з монастирями Афону, Єрусалима і Синаю, а також організацію православної місії в Китай.

Ще чекають на свого уважного дослідника інші сторони життєвого шляху святителя Іоана (Максимовича), зокрема його славетний рід, праці на духовно-педагогічній ниві, перекладацько-видавнича діяльність, літературна творчість, стосунки з відомими історичними постатями сучасників (як з духовенством, так і з світськими), не говорячи вже про богословський спадок.

Список джерел і літератури:

1. Грамота Петра I Черниговскому архиепископу Иоанну Максимовичу [об измене Мазепы и избрании нового гетмана] / Сообщ. Милорадович // Киевская старина. 1884. № 8. С. 747–748.
2. Дело по доносу Брянского Свенского монастыря келаря Пафнутия с братиею на наместника тамошнего Иоанна, о делаемых им неприличных иноческому чину поступках, разорении монастыря и проч. №19. 1682 июня 30 – 1683 февраля 28 // Дополнение к актам историческим, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Т. X. СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1867. 516 с.
3. Надпись, бывшая на гробе Святителя Иоанна Максимовича, Митрополита Тобольскаго и Сибирскаго // Тобольские Епархиальные Ведомости. 1916. №22. 8 июня. Отдел неофициальный. С. 364 – 366.
4. Письмо Иоанна Максимовича, наместника новопечерскаго, Иоакиму, патриарху московскому, по возвращению из Москвы, с благодарностью за благоклонность патриарха. № LXI // Архив Юго-Западной России, издаваемый вре-

- менною коміссією для розбору древних актів, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (АЮЗР). Ч. 1. Т. 5. К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 227 – 228.
5. Письмо Мелетия Вуяхевича, архимандрита Киевопечерской лавры, патриарху Адриану, с уведомлением о том, что он, архимандрит, не имея возможности лично явиться к патриарху, посылает вместо себя в Москву Печерских братьев, и просьбою прислать ему с ними утвердительную грамоту на звание архимандрита Киевопечерской лавры. 1693 г., января. № СХV. // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 364 – 367.
 6. Письмо патриарха Адриана Мелетию Вуяхевичу, архимандриту Киевопечерской лавры, по поводу его вопросов о печатании книг в лаврской типографии. 1693 г., февраль. № СХVII // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5.– К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 371 – 373.
 7. Письмо патриарха Адриана Мелетию Вуяхевичу, с извещением, что просимая им утвердительная грамота на звание архимандрита Киевопечерской лавры, ему посылается. 1693 г., февраля 11. № СХIX // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 380.
 8. Письмо патриарха Иоакима Варлааму Ясинскому, архимандриту Киевопечерской лавры, по поводу дела о утверждении лавры ставропигиею московскаго патриарха и о других делах. 1688 г., июля 9. № LXXII // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 259–260.
 9. Проїжджий лист Івана Самойловича в Москву казнодію і писарю киевопечерського архімандрита Інокентія Гізеля Іванові Максимовичу та Івану Армашенкові. ЦДІАК України. КМФ-7. Оп. 3. Спр. 381. Фотокопія з оригіналу. // Універсали Івана Мазепи (1687-1709) / Упорядн.: І. Бутич, В. Ринсевич; Ред. кол.: П. Сохань (голова), Г. Боряк, В. Брехуненко, І. Бутич, Д. Бурім, І. Гирич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, О. Маврін, Ю. Мицик, О. Музичук, О. Романів, В. Смолій. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського; Наукове Товариство імені Шевченка; Центральний державний історичний архів України. Ч. II. Київ; Львів: НТШ, 2006. 799 с. (Універсали українських гетьманів. Серія I). С. 498.
 10. Ход дела о поставлении в архиепископы Черниговские Иоанна Максимовича, после смерти Феодосия Углицкаго. 1697 г. № СХLIII // АЮЗР. Ч. 1. Т. 5. К.: В Губернской Типографии, 1872. С. 436–437.
 11. *Абрамов Н.* Иоанн Максимович, митрополит Тобольский и всея Сибири. СПб., 1850. 17 с.
 12. *Абрамов Н.* Иоанн Максимович, митрополит Тобольский и всея Сибири. 1711–1715 г. // Странник. 1863. Т. 2 (май). Отд. 1. С. 71 – 87.
 13. *Амвросий (Орнатский), архим.* История российской иерархии, / Собранныя Новгородской семинарии ректором, и богословии учителем, Антониева монастыря архимандритом Амвросием. Ч.2.: [Всеобщее введение в историю монастырей грекороссийския церкви / Евгений (Болховитинов).: О российских лаврах; О ставропигиальных монастырях]. М.: при Синодальн. Типографии, 1810. [4], III, [1], III – СХLIX, [2], 658, 5, [1] с.

14. Бусыгин В. В., прот. Борис Пивоваров. Иоанн (Максимович Иван). Биография. Почитание // Православная энциклопедия. М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2010. Т. 23. С. 219 – 223.
15. Величко, Самоил. Летопись событий в Югозападной России в XVII веке: [в 4 т.]. К.: Врем.комис. для разбора древ. актов, 1848 – 1864.: Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке: Летопись Самоила Величка.Т. 2: Повествования летописная о малороссийских и иных отчасти поведениях собранная и здесь описанная. К.: в Лито-Тип. Заведении Иосифа Вальнера. – 1851. 612, XVII, III с.
16. Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Печерской Лавры: с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов Лавры и обеих пещер. – 2-е изд., исправл. и умнож. К.: В тип. Киево-Печер. Лавры, 1831. [1], 366, [6] с.
17. Зверинский В. В. Материаль для историко-топографического исследования о православных монастырях въ Россійской империи. Т. I. Преобразование старыхъ и утверждение новыхъ монастырей съ 1764-95 по 1 июля 1890 г. СПб.: тип. В. Безобразова и комп., 1890. С. 222 (№ 420). XVIII, 294 с.
18. Кагамлик Світлана. Києво-Печерська лавра в українсько-китайських релігійних взаєминах XVIII ст. (публікується за вид.: Східний світ. 2003. № 2) // Хроніка 2000. 2010. Випуск 1 (83). Кетяг калини і цвіт сливи: Україна – Китай. С. 178-197.
19. Календарь Черниговской губернии на 1891 год. Чернигов: Типография Губернскаго Правления, 1890, отд. 2. 317, V с.
20. Николай (Адоратский), иером. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685-1745): Исслед. иером. Николая (Адоратского), смотрителя Херсонского духовного училища. Казань: Тип. Имп. Ун-та, 1887. 165 с. «Православная миссия в Китае за 200 лет ее существования: история Пекинской Духовной миссии в первый и второй периоды ее деятельности». Православный Собеседник. 1887, февраль-ноябрь; Странник. 1887, апрель-май (первые четыре главы).
21. Просвирнин Анатолий, прот. Свт. Иоанн, митр. Тобольский и всея Сибири, чудотворец // ЖМП. 1976. № 5. С. 57 – 58.
22. Россейкин Ф. М. К жизнеописанию свт. Иоанна (Максимовича) Тобольского // Богословский Вестник, 1916. Т. 2. № 9. С. 140–166.
23. Рункевич С. Г. Русские архиереи в их переписке с Петром Великим: преосвященный Иоанн (Максимович) // Странник. 1906. Т. 1. С. 41 – 48.
24. Святитель Иоанн Тобольский в Брянском Свенском монастыре (1681 – 1895) // Орловские епархиальные ведомости. 4 XII. 1916, № 48 – 49, отдел неофициальный. С. 914 – 920.
25. Соловьёв Ю.П. Святитель Иоанн Максимович // Вопросы истории. 2013. № 2. С. 122 – 133.
26. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён: в 6 кн. Книга третья. Т. XI-XV. СПб.: Товарищество «Общественная польза», 1851 – 1879. – 1580 стб.
27. Филарет (Гумилевский), архиеп. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 2. Черниговский архиерейский дом, духовная семи-

- нария и училища. Чернигов: [б. в.], 2009. 240, [1] с. Вих. дан. ориг.: Черниговъ: Губернская типографія, 1873.
28. Харламович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Т. 1. Казань: кн. маг. М.А. Голубева, 1914. XXIV, 878, [1], LXVI с.
29. Шевчук В. Українські родинні хроніки // Неопалима купина. – 1995. – № 1 – 2. – С. 155 – 157.
30. Юрьевский А., прот. Къ жизнеописанию святителя Иоанна Максимовича. // Труды Киевской Духовной Академии. 1916, № 5/6 (май-июнь). С. 62 – 94.

References:

1. Gramota Petra I Chernigovskomu arhiepiskopu Ioannu Maksimovichu [ob izmene Mazepyy i izbranii novogo getmana] [Diploma of Peter I to the Chernigov Archbishop John Maximovich [on the betrayal of Mazepa and the election of a new hetman]] / Soobsch. Miloradovich// Kievskaya starina. – 1884. – № 8. – S. 747 – 748.
2. Delo po donosu Bryanskogo Svenskogo monastyirya kelarya Pafnutiya s bratyeiу na namestnika tamoshnego Ioanna, o delaemyih im neprilichnyih inocheskomu chinu postupkah, razorenii monastyirya i proch. №19. 1682 iyunya 30 – 1683 fevralya 28. [The case of the denunciation of the Bryansk Svensky monastery of Kelar Paphnutius with a brotherhood of the governor of the same John, about his actions indecent to the monastic rank, the ruin of the monastery and so on. No. 19. June 30 1682 - 1683 on 28 February.] // Dopolnenie k aktam istoricheskim, sobrannyye i izdannyye Arheograficheskoyu komissieyu. – Т. Н. – SPb.: Tip. Eduarda Pratsa, 1867. – 516 s. – S. 51 – 56.
3. Nadpis, byivshaya na grobe Svyatitelya Ioanna Maksimovicha, Mitropolita Tobolskago i Sibirskago [The inscription on the tomb of St. John Maximovich, Metropolitan of Tobolsk and Siberian] // Tobolskie Eparhialnyie Vedomosti. – 1916. №22. 8 iyunya. Otdel neofitsialnyiy. – S. 364 – 366.
4. Pismo Ioanna Maksimovicha, namestnika novopecherskago, Ioakimu, patriarhu moskovskomu, po vozvrashcheniyu iz Moskvyy, s blagodarnostyu za blagosklonnost patriarha. № LXI [A letter from John Maximovich, the governor of the New Pechersk, to Joachim, the patriarch of Moscow, on his return from Moscow, with thanks for the favor of the patriarch. No. LXI] // Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyiy vremennoyу komissieyu dlya razbora drevnih aktov, vyisochayshe uchrezhdennoyу pri Kievskom, Podolskom i Volyinskom general-gubernatore (AYuZR). Ch. 1. T. 5. – K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 227 – 228.
5. Pismo Meletiya Vuyachevicha, arhimandrita Kievopecherskoy lavryi, patriarhu Adrianu, s uvedomleniem o tom, chtо on, arhimandrit, ne imeya vozmozhnosti lichno yavitsya k patriarhu, posylaet vmesto sebya v Moskvu Pecherskih bratyy, i prosboyu prislat emu s nimi utverditelnuyu gramotu na zvanie arhimandrita Kievopecherskoy lavryi. 1693 g., yanvaryа. № CXV. [A letter from Meletiy Vuyakhevich, archimandrite of the Kiev Pechersk Lavra, to Patriarch Adrian, notifying that he, the archimandrite, unable to personally appear to the patriarch, sends the Pechersk brethren in his place to Moscow and asking him to send him an affirmative letter to him with the title of

- archimandrite Kievopecher . 1693, January. No. CXV] // AYuZR. Ch. 1. T. 5. – K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 364 – 367.
6. Pismo patriarha Adriana Meletiyu Vuyahevichu, arhimandritu Kievopecherskoy lavryi, po povodu ego voprosov o pechatanii knig v lavrskoy tipografii. 1693 g., fevral. № CXVII [A letter from Patriarch Adrian to Meletiy Vuyakhevich, archimandrite of the Kiev Pechersk Lavra, regarding his questions about printing books in a Lavra printing house. February 1693, No. CXVII] // AYuZR. Ch. 1. T. 5.– K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 371 – 373.
 7. Pismo patriarha Adriana Meletiyu Vuyahevichu, s izvescheniem, chto prosimaya im utverditelnaya gramota na zvanie arhimandrita Kievopecherskoy lavryi, emu posylaetsya. 1693 g., fevralya 11. № CXIX [A letter from Patriarch Adrian to Meletiy Vuyakhevich, with a notice that he asked for an affirmative letter for the title of Archimandrite of the Kiev Pechersk Lavra, is sent to him. 1693, February 11. No. CXIX] // AYuZR. Ch. 1. T. 5.– K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 380.
 8. Pismo patriarha Ioakima Varlaamu Yasinskomu, arhimandritu Kievo-pecherskoy lavryi, po povodu dela o utverzhdenii lavryi stavropigieyu moskovskago patriarha i o drugih delah. 1688 g., iyulya 9. № LXXII [A letter from Patriarch Joachim Varlaam to Yasinsky, archimandrite of the Kiev-Pechersk Lavra, regarding the affirmation of the Lavra by the Stavropegy of the Moscow Patriarch and other matters. 1688, July 9. No. LXXII] // AYuZR. Ch. 1. T. 5. – K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 259 – 260.
 9. Proyizhdzhiylist Ivana Samoylovicha v Moskvu kaznodiyu i pisaryu kievopecherskogo arhimandrita Inokentiya Gizelya Ivanovi Maksimovichu ta Ivanu Armashenkovi. [A pass from Ivan Samoilovich's treasury to Moscow and a clerk of the Kyiv Pechersk archimandrite Inokentiya Gizelya Ivanov Maksimovich and Ivan Armashenkov] TsDIAK Ukrayiny. – KMF-7. – Op. 3. – Spr. 381. Fotokopiya z originalu. // Universaly Ivana Mazepty (1687-1709) / *Uporyadn.: I. Butich, V. Rinsevich; Red. kol.: P. Sohan (golova), G. Boryak, V. Brehunenko, I. Butich, D. Burim, I. Girich, Ya. Dashkevich, O. Kupchinskiy, O. Mavrin, Yu. Mitsik, O. Muzichuk, O. Romaniv, V. Smoliy.* NAN Ukrayini. Institut ukrayinskoyi arheografii ta dzhereloznavstva imeni M. S. Grushevskogo; Naukove Tovaristvo imeni Shevchenka; Tsentralniy derzhavniy Istorichniy arhiv Ukrayini. – Ch. II. – Kiyiv; Lviv: NTSh, 2006. – 799 s. – (Universali ukrayinskih getmaniv. Seriya I). S. 498.
 10. Hod dela o postavlennii v arhiepiskopyi Chernigovskie Ioanna Maksimovicha, posle smerti Feodosiya Uglitskago. 1697 g. № CXLIII [Progress on the appointment of John Maximovich to the archbishops of Chernigov, after the death of Theodosius of Uglitz. 1697 No. CXLIII] // AYuZR. Ch. 1. T. 5. – K.: V Gubernskoy Tipografii, 1872. – S. 436 – 437.
 11. *Abramov N.* Ioann Maksimovich, mitropolit Tobolskiy i vseya Sibiri. [John Maximovich, Metropolitan of Tobolsk and All Siberia] – SPb., 1850. – 17 s.
 12. *Abramov N.* Ioann Maksimovich, mitropolit Tobolskiy i vseya Sibiri. 1711 – 1715 g. [John Maximovich, Metropolitan of Tobolsk and all Siberia. 1711 – 1715] // Strannik. – 1863. – T. 2 (may). – Otd. 1. – S. 71 – 87.
 13. *Amvrosiy (Ornatskiy), arhim.* Istoriya rossiyskoy ierarhii, / Sobrannaya Novgorodskoy seminarii rektorom, i bogoslovii uchitelem, Antonieva monastyirya arhimandritom

- Amvrosiem. Ch.2.: [Vseobschee vvedenie v istoriyu monastyirey grekorossiyskiya tserkvi / Evgeniy (Bolhovitinov): O rossiyskih lavrah; O stavropigialnyih monastyiryah]. [The history of the Russian hierarchy, / Collected by the Novgorod seminary by the rector, and the theology by the teacher, the Anthony monastery by archimandrite Ambrose. Part 2. : [A general introduction to the history of the monasteries of the Greek Russian church / Eugene (Bolkhovitinov) : About Russian laurels; About the stavropegic monasteries].] – M.: pri Sinodaln. Tipografii, 1810. – [4], III, [1], III – CXLIX, [2], 658, 5, [1] s.
14. *Busygin V. V., prot.* Boris Pivovarov. Ioann (Maksimovich Ivan). Biografiya. Pochitanie [John (Maximovich Ivan). Biography. Veneration] // Pravoslavnyaya entsiklopediya. – M.: Tserkovno-nauchnyiy tsentr «Pravoslavnyaya entsiklopediya», 2010. – T. 23. – S. 219 – 223.
15. *Velichko, Samoil.* Letopis sobyitiy v Yugozapadnoy Rossii v XVII veke: [v 4 t.]. – K.: Vrem. komis. dlya razbora drev. aktov, 1848 – 1864.: Letopis sobyitiy v Yugo-Zapadnoy Rossii v XVII veke: Letopis Samoila Velichka. T. 2: Povestvovaniya letopisnaya o malorossiyskih i inyih otchasti povedeniyah sobrannaya i zdes opisannaya [Chronicle of events in South-Western Russia in the 17-th century: Chronicle of Samoil Velichka. T. 2: Chronicles of narrative about Little Russian and other partially behaviors collected and described here]. – K.: v Lito-Tip. Zavedenii Iosifa Valnera. – 1851. – 612, XVII, III s.
16. *Evgeniy (Bolhovitinov), mitr.* Opisanie Kievo-Pecherskoy Lavryi: s prisovokupleniem raznyih gramot i vyipisok, ob'yasnyayuschih onoe, takzhe planov Lavryi i obeih pescher. [Description of the Kiev Pechersk Lavra: with the addition of various letters and extracts explaining it, as well as the plans of the Lavra and both caves] – 2-e izd., ispravl. i umnoz. – K.: V tip. Kievo-Pecher. Lavryi, 1831. – [1], 366, [6] s.
17. *Zverinskiy V. V.* Material dlya istoriko-topograficheskogo izsledovaniya o pravoslavnyih monastyiryah v Rossiyskoy imperii. T. I. Preobrazovanie staryih i utverzhdenie novyih monastyirey s 1764-95 po 1 iyulya 1890 g. [Material for a historical and topographical study of Orthodox monasteries in the Russian Empire. T. I. Transformation of old monasteries and approval of new monasteries from 1764-95 to July 1, 1890] – SPb.: tip. V. Bezobrazova i komp., 1890. – S. 222 (№ 420). – XVIII, 294 s.
18. *Kagamlik Svitlana.* Kyevo-Pecherska lavra v ukrayinsko-kitayskih religiyneh vzayemnykh XVIII st. [The Kiev-Pechersk Lavra in the Ukrainian-Chinese relational war of the XVIII century] (publikuetsya za vyd.: ShIdniy svIt. – 2003. – № 2) // Hronika 2000. – 2010. – Vypusk 1 (83). – Ketyag kalynyi tsvit slyvy: Ukrayina – Kytay. – S. 178 – 197.
19. Kalendar Chernigovskoy gubernii na 1891 god. [Calendar of the Chernihiv province for 1891] – Chernigov: Tipografiya Gubernskago Pravleniya, 1890, otd. 2. – 317, V s.
20. *Nikolay (Adoratskiy), ierom.* Istoriya Pekinskoy duhovnoy missii v pervyy period ee deyatelnosti (1685-1745): Issled. ierom. Nikolaya (Adoratskogo), smotritelya Hersonskogo duhovnogo uchilisha. – Kazan: Tip. Imp. Un-ta, 1887. – 165 s. «Pravoslavnyaya missiya v Kitae za 200 let ee suschestvovaniya: istoriya Pekinskoy Duhovnoy missii v pervyy i vtoroy periody ee deyatelnosti». [“The Orthodox

- Mission in China for 200 years of its existence: the history of the Beijing Spiritual Mission in the first and second periods of its activities"] *Pravoslavnyi Sobesednik*. 1887, fevral-noyabr; *Strannik*. 1887, aprel-may (pervye chetyire glavy).
21. *Prosvirnin Anatoliy, prot.* Svt. Ioann, mitr. Tobolskiy i vseya Sibiri, chudotvorets [St. John, Met. Tobolsk and all Siberia, the miracle worker] // *ZhMP*. – 1976. № 5. – S. 57 – 58.
 22. *Rosseykin F. M.* K zhizneopisaniyu svt. Ioanna (Maksimovicha) Tobolskogo [To the biography of St. John (Maximovich) Tobolsky] // *Bogoslovskiy Vestnik*, 1916. – T. 2. № 9. – S. 140 – 166.
 23. *Runkevich S. G.* Russkie arhierei v ih perepiske s Petrom Velikim: preosvyaschennyiy Ioann (Maksimovich) [Russian bishops in their correspondence with Peter the Great: Bishop John (Maximovich)] // *Strannik*. 1906. – T. 1. – S. 41 – 48.
 24. *Svyatitel Ioann Tobolskiy v Bryanskom Svenskom monastyire (1681 – 1895)* [St. John of Tobolsk in the Bryansk Svensky Monastery (1681 – 1895)] // *Orlovskie eparhialnye vedomosti*. 4 III. 1916, № 48 – 49, otdel neofitsialnyiy. – S. 914 – 920.
 25. *Solovyov Yu.P.* Svyatitel Ioann Maksimovich [Saint John Maximovich] // *Voprosyi istorii*. – 2013. – № 2. – S. 122 – 133.
 26. *Solovyov S. M.* Istoriya Rossii s drevneyshih vremyon: v 6 kn. Kniga tretya. T. XI-XV. [History of Russia since ancient times: in 6 kn. The third book. T. XI - XV.] – SPb.: Tovarischestvo «Obschestvennaya polza», 1851 – 1879. – 1580 stb.
 27. *Filaret (Gumilevskiy), arhiiep.* Istoriko-statisticheskoe opisanie Chernigovskoy eparhii. Kn. 2. Chernigovskiy arhiereyskiy dom, duhovnaya seminariya i uchilishcha [Historical and statistical description of the Chernigov diocese. Book 2. Chernigov Bishop's House, theological seminary and schools] – Chernigov: [b. v.], 2009. – 240, [1] s. – Vih. dan. orig.: Chernigov: Gubernskaya tipograflya, 1873.
 28. *Harlampovich K. V.* Malorossiyskoe vliyanie na velikorusskuyu tserkovnuyu zhizn. T. 1. [Little Russian influence on the Great Russian church life. T. 1.] – Kazan: kn. mag. M.A. Golubeva, 1914. – XXIV, 878, [1], LXVI s.
 29. *Shevchuk V.* Ukrayinski rodyzni hroniky [Ukrainian Homeland] // *Neopalima kupina*. – 1995. – # 1 – 2. – S. 155-157.
 30. *Yurevskiy A., prot.* K zhizneopisaniyu svyatitelya Ioanna Maksimovicha [To the biography of St. John Maximovich] // *Trudyi Kievskoy Duhovnoy Akademii*. – 1916, № 5/6 (may-iyun). – S. 62-94.